

Πέθανε σήμερα 26/5/06 στον Ευαγγελισμό, πηλά μου, στα 106 της χρόνια χωρίς θόρυβο, χωρίς ίχνος επιτήδευσης και προσποίησης, όπως έζησε άηλωστε όλη τη μεγάλη ζωή της σημαδεύοντας έναν ολόκληρο αιώνα. Έφυγε χωρίς να την καταλάβω, χωρίς να την αισθανθώ και χωρίς –τι κρίμα- να μπορέσω τελικά να τη συναντήσω. Συνέβαλε στη δημιουργία του πρώτου εξοχικού Σανατορίου της χώρας μας, στα Χάνια του Πηλίου, δημιούργησε το πρώτο Πρεβαντόριο για τα παιδιά, συμμετείχε στο κίνημα των δημοτικιστών και πρωτοπόρων παιδαγωγών με τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη και τον Αλέξανδρο Δελμούζο, έγινε «μούσα» του Κωστή Παλαμά, του Γιώργου Σεφέρη και του Μαλακάση. Έζησε έναν περιπετειώδη έρωτα και μια φτερωμένη συντροφική ζωή με τον Ποιητή Άγγελο Σικελιανό του οποίου κράτησε άσβεστη τη μνήμη ως το τέλος της ζωής της. Δημιούργησε εκπληκτικές μεταφράσεις πεζών και ποιητικών έργων και συνέγραψε αυτοβιογραφικά κείμενα που περικλείουν, με κουράγιο και ευθύνη, τις μνήμες και τις συγκλονιστικές μαρτυρίες μιας υπερωιωνόβιας ζωής, που στάθηκε πάντοτε μάχιμη στην πρώτη γραμμή κάθε αγώνα.

Όρα καλή Άννα, «φως μου». Καλή ανάπαυση.

Καλό ξεκίνημα στην άλλη σου ζωή μαζί με τον «Άγγελό σου».

«Με την ψυχή φτερωμένη...»

Ένα αντίο, που δεν επιώθηκε ποτέ,
στην Άννα Σικελιανού

Γ. ΣΤΡΑΤΑΚΟΣ

Πνευμονολόγος, Επιμελητής ΚΕΘ Νοσοκομείου «Ο Ευαγγελισμός»

Όταν στα 1909, ο ιατρός Γεώργιος Καραμάνης ξεκινούσε μέσα από απίστευτες προσωπικές περιπέτειες το δικό του «τάμα», δημιουργώντας το πρώτο Σανατόριο της ελληνικής υπαίθρου, παλεύοντας απέναντι στην ανέχεια, την άγνοια και την προκατάληψη, ήξερε πως ακολουθώντας αυτό που αποκαλούσε «το εκ των ένδον φως», έπρεπε να βρεθεί για πολλή χρόνια αντιμέτωπος με την απέραντη μοναξιά, τη χλεύη και την καχυποψία. Εκείνα τα χρόνια κανείς δεν πλησίαζε τους «φθισικούς» ασθενείς στο βουνό και εκείνος, «πώς να το φανταζόταν, πως ένα χειμωνιάτικο δειλινό θα ξεπέζεγε μέσα στα χιόνια, μπροστά στην πόρτα του κελιού του, ένα άγουρο, τρομαγμένο, σαν πουλί που πιάστηκε στην ξόβεργα, κοριτσόπουλο, Εκείνη.»

Η Άννα, μόλις 18 χρονών, κυνηγημένη από το οικογενειακό της περιβάλλον που δεν της επέτρεπε να γίνει μοναχή, αποφασίζει να αφιερώσει τη νεαρή ζωή της σε ένα άλλο «τάμα», έναν δρόμο τραχύ και δύσβατο, αυταπάρανης και προσφοράς στο πηλάι του «γιατρού». Θα μείνει στο βουνό και θα μάθει να υπηρετεί κοντά στον Καραμάνη τους πολλούς και απειλημένους ασθενείς που η φθίση τους έκλεβε τη ζωή μέρα τη μέρα. «Έφτυναν το πλεμόνι τους κάθε λίγο, αποχαιρετώντας το μέγα καλό και πρώτο -τη ζωή».

Στα 1922 η Άννα θα παντρευτεί τον κατά 27 χρόνια μεγαλύτερό της Γιώργο Καραμάνη, εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο όχι μόνο της προσωπικής τους ζωής, αλλά και μια περίοδο άνθισης, εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης του Σανατορίου. Κτίζεται νέο μοντέρνο κτίριο με όλες τις ανέσεις και τις προβλέψεις των ολοκληρωμένων Σανατορίων της Ευρώπης. Νέα μηχανήματα έρχονται από το εξωτερικό και οι

πιο σύγχρονες μικροβιολογικές και βιοχημικές εξετάσεις γίνονται προσιτές. Θα φέρουν μαζί από τη Γενεύη την πρώτη συσκευή θεραπευτικού πνευμοθώρακα και θα μεταγγίσουν στην Ελλάδα την εμπειρία των μεγάλων Ελβετικών και Γερμανικών Σανατορίων της εποχής τους. Ταυτόχρονα η Άννα με την ανήσυχη, καλλιεργημένη και γοητευτική της φύση θα κάνει το «βουνό» πόλο έλξης της ελληνικής διανόησης. Ο Παλαμάς, ο Μαλακάσης, ο Σεφέρης, ο Μυριβήλης, ο Καλλιγιάς, ο Χουρμούζος και πόσοι άλλοι, περνούν από το «μαγικό βουνό» και «τις μέρες τις λαμπερές και διάφανες» κάνουν περιπάτους στην χιονισμένη απεραντοσύνη, διαβάζουν ποίηση και συζητούν, κάνοντας να νιώθεται λιγότερο η ακινησία και η μοναξιά.

Στα 1937 απειλησμένη πώς θα γίνει μητέρα, η Άννα, ιδρύει το πρώτο Πρεβαντόριο για φυματικά παιδιά. Το «Σπίτι των παιδιών - Τα χελιδονάκια» θα στεγάσει όλη την ανεπίδοτη στοργή και φροντίδα της Άννας που θα γίνει «μητεράκι και μαζί το πιο μικρό απ' όλα τα παιδιά».

Τη βιβλιοθήκη τη φρόντισε ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και το πρόγραμμα εκπόνησε ο Αθ. Δελμούζος συμπεριλαμβανοντας ό,τι πιο σύγχρονο και πρωτοποριακό έπιασε η παιδαγωγική έρευνα της εποχής τους.

Την άνοιξη του 1938, γνωρίζει στην Αθήνα τον ποιητή Άγγελο Σικελιανό που ήδη βρίσκεται σε απομάκρυνση από την πρώτη του γυναίκα και «ιέρεια» των Δελφικών εορτών, Εύα Πάλημερ. Το ίδιο βράδυ της πρώτης τους συνάντησης, ο Σικελιανός θα της γράψει πως «ένιωσα τη λαχτάρα όχι προς μια γυναίκα, αλλά την ίδια την έλξη του Μυστηρίου».

Λίγες μέρες αργότερα ο Σικελιανός τη συνοδεύει στο Βόλο και από κει στο Σανατόριο, όπου γνωρίζεται με το Γιώργο Καραμάνη που του δείχνει ξεχωριστή εγκαρδιότητα και τον φιλά στο μέτωπο. Ο Άγγελος καταλαβαίνει αμέσως πως στο πρόσωπο του Καραμάνη

αντικρίζει μια ξεχωριστή μορφή και η ιερότητα του έρωτά του τον παρακινεί να πει αμέσως στην Άννα: «Πρέπει να πείτε στον κύριο Καραμάνη τι συμβαίνει.»

Θα περάσουν μήνες ευτυχίας και αγωνίας μαζί, μέσα στα διλήμματα και τις τύψεις για τον πόνο και την απώλεια που θα γεννούσε στους άηλους ανθρώπους η ένωσή τους. «Ο κόσμος τώρα πρέπει να ξαναπληαστεί!». Η Άννα δεν επρόκειτο μόνο να εγκαταλείψει ένα αγαπημένο και στοργικό σύζυγο. Θα εγκατέλειπε ένα όραμα, ένα χρέος και μια επένδυση ψυχής που ήταν το Πρεβεντόριό της και όλοι οι άνθρωποι που εκείνη είχε εμπνεύσει και παρακινήσει. Μετά από μια σπαρακτική περίοδο διβουλήσας και προσωπικής συντριβής, η Άννα αποφασίζει να ακολουθήσει εκείνον που την καλεί σε ένα «τάμα» ανώτερο και δυνατότερο από την ίδια.

«Άννα Πνοή μου, Είναι του είναι μου, Εσύ η προγενέθλια αποκάλυψη του Θεού βαθιά μου, ο κρυφός Λόγος της ζωής μου, η μεταθάνατη χαρά μου!» είναι λίγα από τα λόγια που της γράφει ο Ποιητής στην καθημερινή τους πια αλληλογραφία.

Η Άννα θα εξομολογηθεί στο σύζυγό της τον έρωτά της για τον Ποιητή και ο Σικελιανός θα σπεύσει με τη σειρά του να γράψει, τόσο στην Εύα όσο και στον Καραμάνη, ζητώντας το έλεος, την κατανόηση και την «ευλογία» τους.

«Σεβαστέ μου κε Καραμάνη,
...Η ευλάβειά μου για το πρόσωπό Σας ήτανε τόσο άμεση και ιερή που τίποτε δεν θα 'ταν ικανό να επισκιάσει στην ψυχή μου, την εικόνα Σας: την φωτεινή κι άγιαν εικόνα ενός Ανθρώπου που, όπως ο ίδιος μου 'πατε, εξεκίνησε από παιδί να αντιμετωπίσει τη ζωή και τους αγώνες της, με μονάχα το «εκ των ένδον φως».

Επερίμενα έκτοτε λοιπόν, η δύναμη από το Φως αυτό, να διαπεράσει αγάλι-αγάλι τη σχηματική κι από την πρώτη όψη αποκρουστική μορφή της «Αμαρτίας» μου και να την διευκρινίσει στην βαθύτερη κι αγνότερη υπόστασή της και μόνο τότε να πλησιάσω την ψυχή Σας, όχι με την άγνη και ταπεινή μορφή των ανθρώπινων αντεγρήσεων, αλλά καθώς αγωνιά θεοσκευτικά μια ανθρώπινη ψυχή να εμφανιστεί μπροστά στο Θεό, γυμνή, για να κριθεί πραγματικά και ουσιαστικά.....Παίρνω ακέραη την ευθύνη της ζωής, της Ευτυχίας, της Αρμονίας της Άννας, όπως είμαι βέβαιος πως κι αυτή σηκώνει την ευθύνη της δικής μου ζωής. Το Μυστήριο που θα μας ενώσει για να 'ναι τέλειο, ένα θέλει ακόμα: τη δική Σας Ευλογία. Μην την αρνηθείτε, ούτε στην Άννα, ούτε σε μένα..... Και τότε είμαι βέβαιος πως από το κέντρο του μεγάλου πόνου μας (και πάνω απ' τους αστόχαστους ανθρώπους) θα φωτίσει τις καρδιές μας, σαν ζωογόνος ήλιος, το «εκ των ένδον Φως».

Με ευλάβεια
Άγγελος Σικελιανός

Ο Άγγελος με την Άννα θα παντρευτούν σε ένα ερημοκλήσι στον αρχαιολογικό χώρο της Ελευσίνας, στεφανωμένοι με αγριολούλουδα και θα στήσουν το σπιτικό τους σε ένα ψαράδικο καλύβι στη Σαλαμίνα. Θα ζήσουν μαζί στιγμές ηρωικές, φωτισμένες και στιγμές πικρές και δύσκολες, όπως όταν η Άννα θα αποβάλλει την πρώτη και μόνη της εγκυμοσύνη. Μαζί με το ζεύγος Καζαντζάκη θα περάσουν στην Αίγινα κάποιους δύσκολους μήνες της γερμανικής κατοχής και όταν το 1942 ο Παλαμάς πεθαίνει, ο Άγγελος συντετριμμένος θα γράψει τον περίφημο επικήδειο στον Παλαμά έχοντας όλη τη νύχτα, την Άννα σιωπηλή στο πλευρό του. «Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα...».

Δεν θ' αργήσουν να 'ρθουν νέες δυσκολίες, νέες πίκρες: Ο εμφύλιος, το εγκεφαλικό επεισόδιο του Άγγελου, η απόρριψη της υποψηφιότητας στην Ακαδημία Αθηνών, η απόρριψη της υποψηφιότητας για το Νόμπελ Ποίησης. Η Άννα πάντα πλάι στον ποιητή θα είναι η «πνοή του» και το «φως»...

Πίσω στο «βουνό», το Σανατόριο αργοσβήνει. Μετά την επίταξη του Πρεβεντορίου από τις δυνάμεις κατοχής, ακολουθούν οι βομβαρδισμοί των βασικών κτιρίων του Σανατορίου και εν συνεχεία ο Γιώργος

Καραμάνης φυλακίζεται. Μετά την απελευθέρωση, ο Καραμάνης πεισματωμένος, δεσμεύεται με ένα τεράστιο δάνειο της Εθνικής Τραπέζης προκειμένου να ξασπρήσει και να ανασυγκροτήσει το Σανατόριό του. Όμως, η εποχή των Σανατορίων έχει κιόλας περάσει. Τα νέα φάρμακα περιορίζουν πολύ τους χρόνους νοσηλείας και κάνουν δυνατή τη θεραπεία των ασθενών στο οικιακό τους περιβάλλον.

Το Σανατόριο χρωμένο, συντηρείται μόνο χάρη στο πείσμα και τη σχεδόν παράλογη επιμονή ενός αγέλαστου και πάντα συνοφρωμένου, 85χρονου γέρου, που έχει γίνει ο Γιώργος Καραμάνης. Ωσπου, στα 1957, λίγα χρόνια μετά και από τον θάνατο του Άγγελου Σικελιανού, η Άννα επιστρέφει.

Θα ανεβεί για τελευταία φορά στο βουνό να αποχαιρετήσει το Γιώργο και τους ανθρώπους που τη συντρόφεψαν στο πρώτο εκείνο πέταγμα της νιότης της, σε αυτό που αργότερα έμαθε να αποκαλεί «προετοιμασία» της ζωής της με τον Άγγελο. Τι σημασία έχει, όσοι γνώριζαν και ζούσαν όλα αυτά τα χρόνια κοντά στο «γιατρό», έχουν να πουν πως τον είδαν να τραγουδά για πρώτη φορά στη ζωή του.

Η Άννα θα μείνει λίγες μέρες στο Σανατόριο και θα αγκαλιάσει με όλες της τις αισθήσεις και με ολόκληρο το γιόμα της ψυχής της τους ανθρώπους και τα πράγματα, τα δένδρα και τις πηλαγιές, τις ευωδιές, τον άνεμο και το λα-

Ο ποιητής
Άγγελος Σικελιανός.

Η Άννα και ο Άγγελος
Σικελιανός.

Εικόνες από το εγκαταλελειμμένο Σανατόριο Πηλίου.

μπερό φως που κάποτε πλημμυρούσε τη ζωή της. Μετά την επιστροφή της στην Αθήνα, θα ζήσει αποτραβηγμένη, γράφοντας και μεταφράζοντας, φροντίζοντας τις εκδόσεις των έργων του συντρόφου της, κρατώντας άσβεστη τη μνήμη του Ποιητή.

Το Σανατόριο θα κηρύξει πτώχευση στα 1960 και θα αγοραστεί από νέους ιδιοκτήτες. Τέσσερα χρόνια αργότερα ο Γιώργος Καραμάνης θα φύγει από τη ζωή σε ηλικία 91 ετών, σφραγίζοντας με το τέλος του, το τέλος μιας ολόκληρης εποχής.

Η Άννα, θα επιζήσει στη νέα εποχή και σε πείσμα της νέας τάξης πραγμάτων, θα συνεχίσει με την διεισδυτική και τρυφερή ματιά της να παρατηρεί τον κόσμο γύρω της και πού και πού, να τον σχολιάζει, στα σπάνια δημοσιεύματα και στις ακόμη σπανιότερες εμφανίσεις της.

Θα αφήσει αυτήν τη ζωή στις 26 Μαΐου σε κάποιο θάλαμο του Νοσοκομείου «Ευαγγελισμός» με τη γαλήνη και την αξιοπρέπεια που χαρακτήριζαν όλη τη μεγάλη της ζωή. IR

Ο Γ. Καραμάνης με το προσωπικό του Σανατορίου τα πρώτα -ηρωικά- χρόνια της λειτουργίας του.

Η Άννα με τον Γιώργο Καραμάνη σε εκδρομή στο δάσος γύρω από το Σανατόριο μαζί με καλεσμένους τους.